

the state, by development of the economy and foreign and domestic trade, by customs development. Exactly through the prism of retrospective analysis of criminal liability for contraband establishment a real content and purpose of the criminal law prohibition are opened. The article deals with a problem of historical establishment of criminal liability for contraband and analysing law instructions, that were operated on the territory of Ukraine, traces tendencies of development of criminal liability for contraband. Through the prism of retrospective analysis of criminal liability for contraband establishment a true content and purpose of the criminal law prohibition are opened.

Key words: genesis, criminal liability, duty, contraband, historical experience, criminal law prohibition

УДК 343.222.4:347.471.032

В. Цимбалюк

Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності юридичних осіб та перспективи України

У статті досліджується зарубіжний досвід кримінальної відповідальності юридичних осіб та існуючі проблеми даного інституту. Особлива увага приділена підставам кримінальної відповідальності та видам покарань, що можуть застосовуватися до юридичних осіб, а також перспективі їх встановлення в Україні. Установлено, що економічні важелі впливу є найбільш ефективними щодо юридичних осіб. Тому найбільш поширеним видом санкцій для юридичних осіб є штраф, обмеження підприємницької свободи. Запропоновано внести зміни до КК України.

Ключові слова: суб'єкт злочину, юридична особа, кримінальна відповідальність, покарання, кримінальне право.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема кримінальної відповідальності юридичних осіб належить до числа надзвичайно спірних і складних. Аналіз сучасного зарубіжного законодавства дозволяє зробити висновок, що інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб регламентований в різних правових системах. І якщо до недавнього часу корпорації визнавалися суб'єктами кримінальної відповідальності тільки в країнах загальної системи права, то сьогодні багато країн, що належать до континентальної правової системи, також дійшли висновку про необхідність застосування кримінально-правових санкцій до юридичних осіб. Перші кроки у цьому напрямку зробила і наша держава.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Кримінальна відповідальність юридичних осіб була предметом дослідження таких науковців як С. Г. Келіної, А. В. Наумова, О. С. Нікіфорова, Н. Ф. Кузнецова, Є. Є. Дементьєва, Н. Є. Крилова та інших учених.

Метою та завданням статті є дослідження досвіду кримінальної відповідальності юридичних осіб у зарубіжних країнах і вироблення на цій основі пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У 2009 році Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень». Це була перша спроба притягнути до кримінальної відповідальності юридичних осіб на території нашої держави. Однак закон втратив чинність уже у 2010 році. Сфера дії даного закону була надзвичайно вузькою, оскільки охоплювала лише корупційні злочини. На юридичних осіб судом могли бути накладені такі види стягнень як штраф, заборона займатися певним видом діяльності, конфіскація майна та ліквідація юридичної особи.

Новою спробою стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб», який набрав чинності з 1 вересня 2014 року. Відтепер до юридичної особи можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру. Варто зауважити, що даний закон викликає безліч питань і, на нашу думку, дещо суперечить концептуальним засадам кримінальної відповідальності, визначеним в КК України.

В першу чергу, це пов'язано з тим, що юридична особа суб'єктом злочину не визнається, однак у конкретних випадках, вона притягується до кримінальної відповідальності. Дуже гостро постає при цьому питання щодо співвідношення, «вмонтованого» в КК України нового розділу з іншими положеннями Загальної частини, зокрема з завданнями кримінального законодавства, застосуванням

до юридичних осіб дії закону в часі і просторі, питання про стадії вчинення злочину, питання співучасті та багато інших. Відтак, запровадження вищезазначеного інституту потребує внесення ще цілого ряду змін і доповнень до Загальної частини КК України.

Як і при обговоренні будь-якого нового явища, так і в науковому середовищі, існують ті, хто виступає «за» введення кримінальної відповідальності юридичних осіб, і ті, хто «проти» цього. Тим не менше, в деяких країнах інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб було введено досить давно. Мабуть, найбільш яскравими прикладами є Велика Британія, Франція, Нідерланди, Португалія, Шотландія, Данія, Швейцарія та деякі інші країни. Світовий досвід диктує необхідність введення такого інституту і для України.

Узагальнюючи зарубіжний досвід, О. О. Михайлов виділяє три концепції розуміння кримінальної відповідальності юридичних осіб:

1) повне заперечення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб. Цим шляхом пішли деякі країни Східної Європи - Болгарія, Угорщина, Білорусія;

2) повне визнання інституту кримінальної відповідальності юридичної особи. У деяких країнах принцип кримінальної відповідальності юридичної особи не усуває кримінальної відповідальності фізичної особи. Такий принцип закріплено в Кримінальному кодексі Франції, послідовниками також стали КНР, Литва, Молдова, Естонія. Кримінальний кодекс Ісландії і Норвегії передбачають, що санкції щодо юридичної особи можуть бути застосовані навіть в тому випадку, якщо конкретна винна (фізична особа) не установлена або не може бути покарана за злочин;

3) застосування непрямої кримінальної відповідальності юридичних осіб. Прикладом цього є Німеччина, Австрія тощо [3, с.11].

Найбільш яскраво виражена кримінальна відповідальність юридичної особи як суб'єкта злочину в країнах англосаксонської правової сім'ї. Для прикладу, у Великобританії злочин визнається вчиненням корпорацією, якщо він вчинений безпосередньо або при посередництві інших осіб. При цьому діяльність корпорації відмінна від дій фізичної особи [4, с. 51]. Таким чином, головна проблема юридичної конструкції кримінальної відповідальності юридичних осіб пов'язана із суб'єктивною стороною діяння, вирішується так: дії (чи бездіяльність) і психічний стан вищих керівних осіб корпорацій визначається як діяння та психічний стан самої корпорації.

Перелік злочинів, за вчинення яких корпорація може бути засуджена, практично не обмежений, винятками визнаються умисне вбивство, зґвалтування, двоєженство і лжесвідчення [1, с. 78].

У Кримінальному Законі Швеції міститься більше дев'яноста складів злочинів, які передбачають кримінальну відповідальність юридичної особи, тобто кількість складів, які передбачають кримінальну відповідальність юридичної особи, складає 25% всіх складів злочинів [7, с. 347].

Відповідальність юридичних осіб у Польщі є похідною від злочинного діяння відповідної фізичної особи (яка вчинила дію від імені першої або в її інтересах), у відношенні до якої повинно бути постановлене судове рішення. У даному випадку кримінальна відповідальність юридичних осіб не усуває персональної відповідальності фізичних осіб, а співіснує з нею і доповнює її.

Таке правило закріплене в тому чи іншому вигляді у кримінальному законодавстві більшості зарубіжних держав. Міститься воно і в нашому законодавстві. Так, до юридичної особи застосовуються заходи кримінально-правового характеру, якщо злочин вчинено уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи. Відповідно до КК України, злочини визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони спрямовані на отримання нею неправомірної вигоди або створення умов для отримання такої вигоди, а так само не ухилення від передбаченої законом відповідальності [2]. Однак, юридична особа є самостійним суб'єктом правовідносин і не несе відповідальності за дії своїх засновників та уповноважених осіб. За таких непорозумінь виникає подвійна юридична відповідальність – безпосередньо злочинця (юридичної особи) та фізичних осіб – учасників і уповноважених осіб юридичної особи.

Перелік злочинів, вчинення яких за КК Польщі тягне кримінальну відповідальність, є досить великий, до них, зокрема, належать злочини проти: господарської діяльності, права промислової власності, порядку здійснення банківської діяльності, зовнішньоекономічних операцій, оподаткування, обігу зброї, проти природи тощо.

Обмеженням у порівнянні видається підхід вітчизняного законодавця, який у Загальній частині КК України визначає перелік злочинів, які є підставою для притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності. До них, зокрема належать такі злочини як легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, пропозиція чи обіцянка підкупу службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, зловживання впливом, або

вчинення уповноваженою особою від імені юридичної особи терористичного акту або втягнення, публічні заклики до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту чи фінансування тероризму та деякі інші.

На нашу думку, поза увагою законодавця залишилися значна кількість злочинів. Насамперед це злочини проти людства, вимагання та шантаж, шахрайство, фіктивне підприємництво, фіктивне банкрутство, протидія законній господарській діяльності, підробка документів, грошей, цінних паперів, незаконне захоплення земельних ділянок під забудову та інші.

Надзвичайно різноманітною є і система покарань, які можуть застосовуватися до юридичних осіб. Так, у ст. 131-139 КК Франції міститься перелік видів покарань, які застосовуються до даних суб'єктів. Це, зокрема, штраф, ліквідація юридичної особи; заборона, остаточно або на термін не більше п'яти років, здійснювати прямо або опосередковано один або декілька видів професійної або громадської діяльності; поміщення на строк до п'яти років під судовий нагляд; закриття, остаточно або на термін не більше п'яти років, всіх закладів, або одного, або декількох закладів підприємства, що були використані для здійснення інкримінованих дій; заборона, остаточно або на строк не більше п'яти років, здійснення операцій з державними організаціями; заборона, остаточно або на строк не більше п'яти років, залучення заощаджень населення; заборона на термін до п'яти років видавати чеки або використовувати кредитні картки; конфіскація предмета, який використовувався або призначався для скоєння злочинного діяння, або предмета, що є його результатом; афішування прийнятої судової ухвали або поширення інформації про нього через пресу або через будь-які аудіовізуальні засоби поширення інформації [6].

Відповідно до КК Естонії юридичні особи є суб'єктом наступних злочинів і проступків: незаконне проведення дослідів над людьми, поширення інфекційних захворювань та епізоотій, незаконний обіг наркотичних засобів, а усього близько 130 злочинів і проступків і несуть покарання у вигляді: примусового припинення діяльності, грошового стягнення (у разі вчинення злочину), штрафу (у разі вчинення проступку). І навпаки, єдиним видом покарання для юридичних осіб згідно КК Данії є штраф. При цьому юридична особа може бути піддана штрафу лише у випадку, якщо таке покарання передбачене законом або прийнятими відповідно до нього нормативно-правовим актом [1, 186].

У Литві до юридичних осіб, визнаних винними у вчиненні злочинів, можуть бути застосовані як основні так і додаткові види покарання. Основними видами покарань є штраф, обмеження діяльності, ліквідація, до додаткових належить конфіскація майна.

Подібний підхід і у вітчизняного законодавця, однак, маємо певну специфіку. По-перше, законодавцем вжито поняття «заходи кримінально-правового характеру», а не «види покарань». Мабуть, це пов'язано з тим, що покарання застосовується саме до фізичних осіб і його метою є не тільки кара, а й виправлення та запобігання вчиненню нових злочинів. Зрозуміло, що таке формулювання не можна використовувати до юридичних осіб.

Крім того, до юридичної особи неможливо застосувати певні види покарань, такі як, наприклад, обмеження чи позбавлення волі. Тому, законодавець визначив наступні види заходів кримінально-правового характеру: штраф, конфіскація майна та ліквідація. До юридичних осіб штраф та ліквідація можуть застосовуватися лише як основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна - лише як додатковий. Такий перелік, на наш погляд, є неповним.

Доцільно було б доповнити систему заходів кримінально-правового характеру такими видами як припинення діяльності юридичної особи або її структурного підрозділу на певний строк, позбавлення права займатися певною діяльністю на певний строк та судовий нагляд за діяльністю юридичної особи на певний строк.

Позитивним моментом, у даному випадку, є те, що до юридичної особи можуть застосовуватися значно більші штрафи, порівняно з фізичними особами. Так, для порівняння за вчинення тяжкого злочину до юридичної особи може застосовуватися штраф у розмірі від двадцяти до п'ятдесяти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян, тоді як до фізичної особи за вчинення такого злочину – від десяти до двадцяти п'яти, що у два рази менше. Саме економічні важелі впливу є найбільш ефективними в якості покарання до юридичних осіб. Узагальнюючи досвід зарубіжних країн, ми прийшли до висновку, що найбільш поширеним видом санкції є саме штраф.

Значний теоретичний інтерес в зарубіжних країнах представляє і така група санкцій як обмеження підприємницької свободи, до яких частіше стали вдаватися національні законодавці і суди. Мета такого покарання - прямо або опосередковано вплинути на поведінку юридичної особи через введення обмежень.

Вважаємо, що ліквідація юридичної особи може бути застосовано як міра покарання тільки у виняткових випадках. Наприклад, якщо юридична особа була створена з метою вчинення злочинів або

її діяльність полягала переважно у скоєнні злочинів. Саме таким чином норми про кримінально-правову ліквідацію сформульовано в Іспанії, Люксембурзі, Словенії, Хорватії, Чехії та інших державах.

Слід констатувати, що в законодавстві багатьох розвинутих країн на сьогоднішній день намічається тенденція введення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб, а іноді і його розширення, з метою отримання найбільш потужного важеля впливу на тих юридичних осіб, службовці яких під час виконання своїх професійних обов'язків здійснюють злочини з метою отримання якої-небудь вигоди для організації.

Ще одним невирішеним залишається питання про притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб публічного права. Для прикладу, у Данії за загальним правилом кримінальній відповідальності підлягають не тільки комерційні підприємства, а й публічні юридичні особи, включаючи органи влади і місцевого самоврядування. З цього приводу ст. 26 КК Данії пояснює, що положення про кримінальну відповідальність юридичних осіб застосовуються до будь-якої юридичної особи, в тому числі акціонерного, кооперативного товариства, асоціацій, фондів, майнових комплексів, муніципалітетів і органів державної влади [1, с.132].

За кримінальним законодавством України кримінальній відповідальності не підлягають державні органи, органи місцевого самоврядування, організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій [2]. Нам видається зрозумілим такий підхід, оскільки у такому випадку доцільніше притягати до відповідальності посадових осіб таких органів, і ніякому разі не можна накладати покарання у виді штрафу на юридичних осіб, які утримуються за рахунок державних чи місцевих бюджетів, тим більше ліквідовувати державні органи.

Висновки. У розвинутих країнах вже досить давно розроблена та ефективно впроваджена теоретична та практична база для встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб. Зокрема, найбільш яскраво виражена кримінальна відповідальність юридичної особи як суб'єкта злочину в країнах англосаксонської правової сім'ї. При цьому діяльність корпорації відмінна від дій фізичної особи.

Особливу увагу приділено підставам кримінальної відповідальності та видами покарань, які можуть застосовуватися до юридичних осіб, а також перспективі їх застосування в Україні. Встановлено, що економічні важелі впливу є найбільш ефективними в якості покарання до юридичних осіб. Тому, найбільш поширеним видом санкції має бути штраф, обмеження підприємницької свободи.

Запропоновано внести зміни до КК України, зокрема привести у відповідність окремі положення Загальної частини, розширити перелік кримінально-правових заходів, які можуть застосовуватися до юридичних осіб та розширити перелік злочинів, за які юридичні особи можуть притягуватися до відповідальності.

Для національного кримінального законодавства такий крок є дійсно революційним. Однак, якщо законодавець дійсно зацікавлений в ефективному функціонуванні даного інституту необхідно внести певні зміни та доповнення до КК України, аби узгодити всі норми.

Джерела та література

1. Голованова Н. А., Лафитский В. И., Цирин М. А. Уголовная ответственность юридических лиц в международном и национальном праве (сравнительно-правовое исследование) / Отв. ред. В. И. Лафитский. – М.: Статут, 2013. – 312 с.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради. – 2001. – №25-26. – Ст. 131.
3. Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.ю.н.: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право» / О. О. Михайлов; Академія адвокатури України. – К., 2008. – 18.
4. Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности. – М., 2002. – 204 с.
5. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: Учебное пособие / Под ред. И. Д. Козочкина. – М.: Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2003. – 576 с.
6. Уголовный кодекс Франции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru>.
7. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації / М. І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

Цимбалюк В. Зарубежный опыт уголовной ответственности юридических лиц и перспективы Украины. В статье исследуется зарубежный опыт уголовной ответственности юридических лиц и

существующие проблемы данного института. В частности, наиболее ярко выраженная уголовная ответственность юридического лица как субъекта преступления в странах англосаксонской правовой семьи. При этом деятельность корпорации отлична от действий физического лица. Особое внимание уделено основаниям уголовной ответственности и видам наказаний, которые могут применяться к юридическим лицам, а также перспективе их применения в Украине. Установлено, что экономические рычаги воздействия являются наиболее эффективными в качестве наказания к юридическим лицам. Поэтому, наиболее распространенным видом санкции является именно штраф, ограничение предпринимательской свободы. Предложено внести изменения в УК Украины, в частности привести в соответствие отдельные положения Общей части, расширить перечень уголовно-правовых мер, которые могут применяться к юридическим лицам и расширить перечень преступлений, за которые юридические лица могут привлекаться к ответственности.

Ключевые слова: субъект преступления, юридическое лицо, уголовная ответственность, система и виды наказаний юридических лиц, уголовное право.

Tsybaliuk V. Foreign Experience of Criminal Liability of Legal Entity and Perspectives of Ukraine.

This paper examines the international experience of the criminal liability of legal persons and the existing problems of the institution. In particular, the most prominent criminal liability of a legal person as the perpetrator in the countries of anglo-saxon legal family. Thus the activities of the corporation is different from the actions of an individual. Special attention is given grounds for criminal liability and types of penalties that can be applied to legal persons, as well as the future of their establishment in Ukraine. Analyzes that economic levers are most effective as a punishment for legal entities. Therefore, the most common type of sanction is just fine. Considerable theoretical interest in foreign countries and represents such a group sanctions as limiting entrepreneurial freedom, which often have to resort national legislators and courts. The purpose of this sentence - directly or indirectly influence the behavior of legal entity through the introduction of restrictions. Proposed to amend the Criminal Code of Ukraine, in particular aligned with certain provisions of the General Part, expand the list of criminal activities that can be applied to legal persons and expand the list of crimes for which legal entities are brought to justice.

Key words: subject of crime, legal entity, criminal liability, system and kinds of penalties for legal entities, criminal law.

УДК 343.288(477)

Б. Чупринський

Особливості застосування обставин, які пом'якшують покарання, не зазначених в частині першій ст. 66 Кримінального кодексу України

У статті досліджуються особливості застосування обставин, які пом'якшують покарання але не зазначені в частині першій ст.66 КК України. Аналізується правова природа цих обставин, поняття, значення, класифікація, зміст, можливість врахування судами вказаних обставин при призначенні покарання, а також доцільність закріплення невичерпного переліку обставин, які пом'якшують покарання у КК України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, покарання, обставини які пом'якшують покарання.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із засобів боротьби зі злочинністю є притягнення осіб, винних у вчиненні злочину, до кримінальної відповідальності. Покарання є основною формою реалізації кримінальної відповідальності. Воно покликане виступати засобом охорони найбільш важливих суспільних відносин від злочинних посягань шляхом здійснення карального впливу на засудженого з метою його виправлення, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженим, так і іншими особами. Призначення судом покарання об'єктивно виступає заключним етапом правосуддя.

У теорії кримінального права залишаються спірними та невирішеними питання застосування обставин, які пом'якшують покарання. Так, невирішеним є питання про місце обставин, які пом'якшують покарання, серед загальних засад призначення покарання. Немає єдності думок щодо правової природи обставин, які пом'якшують покарання. Дискусійними залишаються питання, чи потрібно і як саме конкретизувати в законі кримінально-правове значення обставин, які пом'якшують покарання. Потребують також вивчення питання змісту та вичерпного переліку обставин, які пом'якшують покарання, в чинному КК України.

Згідно КК України, призначаючи покарання особі за вчинений злочин суд може визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в частині першій ст. 66 КК України.